

ՀԱՄԱՌՈՏԱԳԻՐ

2009թ. Հայաստանի մրցունակության անկումը դադարեց համաձայն Մրցունակության համաշխարհային զեկույցի: Նախորդ տարիներին արձանագրված մրցունակության շարունակական անկումը մատնանշում էր բարձր տնտեսական աճի շարժիչների անկայունությունը:

Համաշխարհային տնտեսական ֆորումի կողմից թողարկվող 2009-2010թթ. Մրցունակության համաշխարհային զեկույցում (ՄՀ2) Հայաստանը 133 երկրների մեջ գրավում է 97-րդ տեղը՝ մնալով անփոփոխ համեմատած նախորդ տարվա հետ: Մրցունակության հաշվեցուցակի կազմը բավականին կայուն է: Հայաստանի հիմնական մրցակցային առավելություններն են պետական պարտքի փոքր չափը, աշխատանքի շուկայի կարգավորումը, ինչպես նաև գյուղատնտեսական քաղաքականությունը, հանցագործությունների և ահաբեկչության հարուցած ծախսերը: Թերությունների ցուցակը կրկին գլխավորում են շուկայում գերիշխող խմբերի առկայությունը և մրցակցության անկատար մակարդակը, որ հակամենաշնորհային անարդյունավետ քաղաքականության հետևանք են: Նախորդ տարվա համեմատ ամենաէական թերությունների շարքին են դասվել մաքսային ընթացակարգերի բեռը, տեխնոլոգիաների պետական գնումների քաղաքականությունը, բիզնես կրթության որակը, դեպի սպառող կողմնորոշումը և իրավասությունների պատվիրակման կամեցողությունը:

2005-2008թթ. ընթացքում Հայաստանում արձանագրվում էր բարձր տնտեսական աճ, բայց միևնույն ժամանակ միջազգային մրցունակության անկում՝ համաձայն ՄՀ2-ի: Այս երևույթը Ազգային մրցունակության առաջին զեկույցում բնութագրվել էր որպես «աճ-մրցունակություն» պարադոքս և մատնանշում էր հիմնարար խնդիրների առկայությունը և աճի շարժիչների անկայունությունը: Սպասելի էր, որ վերջիններս իրենց դստորոմն են ստանալու արտաքին անբարենպաստ շուկերի ժամանակ, որպիսին հանդիսացավ համաշխարհային տնտեսական ձգնաժամը:

Մրցունակության տեսանկյունից Հայաստանը 2009թ.-ին անցում է կատարել զարգացման որակապես նոր փուլ, որտեղ փոխվում է մրցունակության խթանիչների դերը: Եթե նախորդ փուլում, առավել մեծ էր մակրոտնտեսական կայունության, ինստիտուցիոնալ համակարգի և առաջնային ենթակառուցվածքների դերը, ապա հիմա աճում է տնտեսական արդյունավետության և նորարարական կարողությունների վրա ազդող գործոնների նշանակությունը:

Տնտեսական ձգնաժամի հետևանքով ի հայտ եկան Հայաստանի տնտեսությունում առկա հիմնական «մակրոտնտեսական հիվանդությունները»:

1990 թվականից ի վեր Հայաստանի բարեկեցության մակարդակն անցել է երեք փուլ՝ ազատ անկում (կտրուկ նվազում), վերականգնում (կայուն աճի տեմպեր) և արագացում (երկնիշ աճի տեմպեր): 2008 թվականի կեսից համաշխարհային տնտեսական ձգնաժամը չորրորդ փուլի սկիզբը դրեց, որի հետևանքները դեռևս անորոշ են: Ձգնաժամի ազդեցությամբ Հայաստանի տնտեսական աճի տեմպերը նախ դանդաղեցին, այնուհետև գրանցվեց անկում: Թերևս Հայաստանի մրցունակության հիմնական թերություններն աննկատ են մնացել տնտեսության երկնիշ աճի ժամանակահատվածում: Կտրուկ աճի հիմնական շարժիչ ուժերն էին շինարարության ոլորտը և մասնավոր տրանսֆերտները, որոնք ավելի խոցելի են տնտեսական ձգնաժամի հետևանքների նկատմամբ:

Երկրի ենթակառուցվածքում աճող օտարերկրյա ներդրումները նպաստեցին մրցունակության աճին և որակի բարելավմանը:

Չնայած այս մարտահրավերներին՝ Հայաստանի օտարերկրյա ներդրումների հոսքը դեռևս հարաբերականորեն բարձր մակարդակ ունի: Հայաստանը պետք է ընդլայնի օտարերկրյա ներդրումների դերը և դուրս գա ենթակառուցվածքների ոլորտի շրջանակներից՝ հաշվի առնելով օտարերկրյա ներդրումների խթանիչ նշանակությունը տնտեսական աճի, նորարարության, աշխատուժի զարգացման և տեխնոլոգիական առաջընթացի համար:

Թեպետ արտադրողականության բացարձակ մակարդակով երկիրը զիջում է նմանակից երկրներից շատերին, սակայն աչքի է ընկնում առաջընթացի արագ տեմպով:

Այս միտումը պահպանելը Հայաստանի հիմնախնդիրներից մեկն է ներկայումս: Արտադրողականության բարելավման հիմնական խթանը տնտեսության տարբեր ոլորտներում գիտելիքի և հմտությունների բավարար հենքի ձևավորումն ու զարգացումն է:

Նորարարությունը չափազանց կարևոր է գիտելիքահենք տնտեսություն ձևավորելու գործընթացում և կենսական նշանակություն ունի Հայաստանի համար, որը չունի ելք դեպի ծով, բնական ռեսուրսները սահմանափակ են, իսկ տրանսպորտային ծախսերը՝ մեծ:

Ինչպես նշվում է սույն զեկույցի առաջին գլխում, ըստ 2009 թվականի ՄՀ2-ի՝ նորարարությանը Հայաստանը չափազանց ցածր դիրքում է հայտնվել՝ 108-րդը 133 երկրների մեջ, ինչը 2 դիրքով ավելի ցածր է, քան 2008 թվականին էր: Բացարձակ միավորով այն նույնպես ավելի ցածր է: Գործարարության կատարելագործվածության և տեխնոլոգիական պատրաստվածության ցուցանիշներով, որոնք սերտորեն կապված են նորարարության հետ, Հայաստանի դիրքը նույնպես բավականին ցածր է՝ համապատասխանաբար գրավելով 112-րդ և 105-րդ տեղերը: Ահազանգող են նաև այս ոլորտին առնչվող այլ ենթացուցանիշների գնահատականները՝ հատկապես մաթեմատիկայի և բնագիտական կրթության որակի ընկալումը և վեներալային կապիտալի հասանելիությունը: Նորարարության միջազգային համաթվով Հայաստանը 110 երկրների մեջ զբաղեցրել է 75-րդ տեղը: Վերջինս մշակվել է բիզնես ռազմավարության բնագավառում հանրահայտ ԲԲԳ խորհրդատվական ընկերության («Բոստոն Քոնսալթինգ Գրուպ»), ԱՄՆ Ձեռներեցների ազգային միության և Արդյունաբերական ինստիտուտի կողմից:

Հայաստանի կատարողականի գնահատման համար զեկույցում կիրառված հայեցակարգերից մեկը «ազգային նորարարական համակարգն» է (մշակված ՏՀԶԿ կողմից): Հեղինակային խմբի կողմից վերափոխված այդ հայեցակարգը կիրառվում է գնահատելու համար նորարարության ոլորտի ներդրանքը, արտադրանքը, քաղաքականության դաշտը, հաստատությունները, հիմնական սուբյեկտներին և դրանց միջև առկա փոխազդեցությունները և կապերը:

Հայաստանի դիրքերը համեմատաբար ավելի նպաստավոր են նորարարական արտադրանքի, քան ներդրանքի գործոնների ուղղություններում:

Գիտական անձնակազմի ծերացումը, գիտության և ճարտարագիտության ոլորտում ներգրավվածության ցածր մակարդակը, երիտասարդ տաղանդների ցածր հոսքը հետազոտությունների և մշակումների (ՀուՄ) ոլորտ հանդիսանում են նորարարական ներդրանքի գլխավոր հիմնախնդիրները: Մեկ շնչի հաշվով Հայաստանը միջին տեղ է զբաղեցնում համեմատվող երկրների մեջ՝ 1,771 հետազոտող մեկ միլիոնի հաշվով, սակայն էականորեն զիջում է գիտության և ճարտարագիտության ոլորտում ներգրավվածության ցուցանիշով:

Գրեթե յուրաքանչյուր չափանիշով ՀուՄ ոլորտի և հանրային, և մասնավոր ֆինանսավորումը սահմանափակ բնույթ ունի: Հետազոտությունների ու մշակումների վրա կատարվող համախառն ազգային ծախսերը (ՀուՄ ՀԱԾ) կազմում են ՀՆԱ-ի ընդամենը 0.2%-ը, որը բավական ցածր ցուցանիշ է բացարձակ մակարդակով՝ հաշվի առնելով Հայաստանի ՀՆԱ-ի համեստ չափը:

Հայաստանի ՀուՄ ոլորտը հիմնվում է գլխավորապես պետական ֆինանսավորման և միջազգային հետազոտական դրամաշնորհների վրա: ՀուՄ-ի վրա գործարար ոլորտի կողմից կատարվող ծախսերը կամ վեներալային կապիտալը շատ սահմանափակ բնույթ են կրում: Արդյունքում, իրականացվող հետազոտությունների և շուկայի պահանջների միջև ի հայտ են գալիս իրական բացեր:

Գիտական արդյունքների ոլորտում (գիտական և տեխնիկական ամսագրերում հոդվածներ և արտոնագրերի գրանցում) Հայաստանի կատարողականը համեմատաբար ավելի լավ է և որոշ դեպքերում գերազանցում է ԱՊՀ երկրներից շատերին: Չնայած բարձր տեխնոլոգիական ապրանքների արտահանման աճին՝ վերջինիս բաժինը ընդհանուր արտահանման մեջ աննշան է (ընդհանուր արտահանման ընդամենը 1%-ը): Նմանապես և ներմուծման կառուցվածքում բարձր տեխնոլոգիական ապրանքների ցածր մասնաբաժինն է մատնանշում ներկայիս արտադրական

կարողությունների տեխնոլոգիական նորացման սահմանափակ հնարավորությունը: Գիտական արդյունքների առևտրայնացումը անհրաժեշտ հմտությունների ու ենթակառուցվածքի բացակայության հետևանքով շատ չնչին է:

Մաթեմատիկայի միջազգային օլիմպիադաներում հայ դպրոցականների բավականին հաջող հանդես գալը խոստումնալից է՝ չնայած կրթության վրա կատարվող ծախսերը էականորեն ցածր են համեմատվող տարածաշրջանների միջինից:

Առավել անհանգստացնող հանգամանքը գործարար և հետազոտական ոլորտների միջև փոխազդեցության և համագործակցության ցածր մակարդակն է, անարդյունավետ ինստիտուցիոնալ կարողությունները, ինչպես, օրինակ, մտավոր սեփականության իրավունքի պաշտպանությունը, և ռազմավարական տեսլականի բացակայությունը: Այնուամենայնիվ, ներկայումս Կառավարությունը ակտիվորեն որոնում է նորարարության խթանման կիրառելի ռազմավարություն:

Հայաստանը կանգնած է ազգային նորարարական համակարգի ստեղծման խնդրի առջև:

Այն պետք է կասեցնի ժառանգած ակտիվների և մրցակցային առավելությունների քայքայումը, ամրապնդի ներդրանքն ու ինստիտուցիոնալ կարողությունները, մշակի հստակ և համակողմանի նորարարության աջակցման քաղաքականություն և ռազմավարական ուղղվածություն, բարելավի հիմնական գործող կառույցների միջև համագործակցությունն ու փոխհարաբերությունները, խրախուսի վստահությունը գործարար և հետազոտող համայնքների միջև և բարելավի առևտրայնացման հնարավորությունները՝ հետազոտական և գիտական պատշաճ կարողություններից առավելագույն արժեք կորզելու համար: Հայաստանի հաստատուն ավանդույթները մաթեմատիկայի և գիտության ոլորտներում, համաշխարհային ճանաչում գտած գիտնականների առկայությունը և ժառանգած ՀուՄ կարողությունները համապատասխան ներդրանքի, օժանդակող մեխանիզմների և ռազմավարական ուղղվածության հետ համատեղ, կարող են Հայաստանի համար գիտելիքահենք տնտեսության վերածվելու լավ հիմք ծառայել:

Հայաստանին անհրաժեշտ են համընդգրկուն մոտեցում և պահանջարկից բխող նախաձեռնություններ՝ խթանելու նորարարությունը:

Հայաստանին անհրաժեշտ է սեփական հանգամանքներով պայմանավորված ռազմավարություն, սակայն այդ ռազմավարությունը պետք է հաշվի առնի նաև այն երկրների փորձը, որոնք հասել են նորարարության բարձր մակարդակի: Այս առումով քաղված դասերից և հաջողության գրավականներից կարելի է առանձնացնել հետևյալ հիմնական գործոնները.

- Նորարարական ծրագրերը պահանջում են հետևողական և փոխազդող գործընթացների, նախաձեռնությունների և սուբյեկտների առկայություն: Համակարգային մոտեցումն ավելի շատ միավորում է տարբեր բաղկացուցիչներ տրամաբանական ընդհանրության մեջ, քան փորձում կիրառել լավագույն փորձը մասնակի նախագծերի միջոցով:
- Նորարարությունը պահանջում է փոխհամագործակցում, այլ ոչ թե մեկուսացում: Այն ի հայտ է գալիս հիմնականում գիտության տարբեր ճյուղերի շփման գծում՝ ընկերությունների, բուհերի և տեխնոլոգիական կառույցների փոխազդեցության արդյունքում: Նորարարության զարգացման ուղին կախված է կրթական համակարգից, աշխատուժի և ֆինանսական շուկաներից, մտավոր սեփականության իրավունքի պաշտպանության համակարգից, ապրանքային շուկայում առկա մրցակցությունից և բարեկեցության մակարդակից:
- Նորարարությունը պահանջում է պահանջարկի բավարարում, այլ ոչ թե պարզապես առաջարկի խթանում: Վաղ նորարարական ռազմավարությունները խթանում էին գիտելիքի ստեղծումը դրամաշնորհների, ֆինանսավորման և հետազոտական ինստիտուտների ու մասնագիտացված ենթակառուցվածքի ձևավորման միջոցով: Չարգացած երկրները, ինչպիսիք են Մեծ Բրիտանիան և Ֆինլանդիան, աստիճանաբար անցում են կատարում այնպիսի քաղաքականության, որն ուղղված է հանրային հատվածի միջամտության միջոցով նորարարական ապրանքների պահանջարկի խթանմանը, առաջնային շուկաների ձևավորմանը և շուկան դիտարկում են որպես ելակետ:

Տարբեր երկրներ, որ կիրառել են նորարարության համակարգի տարբեր տարրեր, նորարարության ոլորտում հասել են հաջողության:

Գոյություն չունի ազգային նորարարության համակարգի մեկ միասնական մոդել: Ըստ ՏՀԶԿ-ի՝ երկրները միտված են զարգանալու որոշակի տեխնոլոգիական ուղով կամ «հետագծով»՝ պայմանավորված անցյալում և ներկայում գիտելիքի կուտակման եղանակով: Թե այս կամ այն երկիրը որ ուղին է ընտրում, մեծապես որոշվում է ինստիտուցիոնալ գործոններով, որոնք առանձնահատուկ են տվյալ երկրի համար և ներառում են ցուցանիշների ամբողջություն, որոնք և բնութագրում են ազգային նորարարության համակարգը (ՏՀԶԿ զեկույց)¹:

Ուղին, որ ընտրում է երկիրը, հիմնվում է խթանիչների վրա, որոնք քաղաքականություն մշակողները կարող են օգտագործել՝ խթանելու նորարարության կատարողականը և ընդհանուր մրցունակությունը: Առանցքային պահանջարկի աղբյուրն է, որ խթանում է նորարարական գործունեությունը: Հայաստանի «հետագծի» որոշումը դառնում է քաղաքականություն մշակողների համար կենտրոնական խնդիր երկու պատճառով՝

- 1) Հայաստանը տիրապետում է անհամեմատ սահմանափակ ռեսուրսների,
- 2) Հայաստանի գիտական և տեխնոլոգիական ակտիվների գոյությունը վտանգված է, ինչը պայմանավորված է Խորհրդային Միության փլուզման արդյունքում դրանց զարգացման կտրուկ անկմամբ:

Պահանջարկի ձևավորման կամ առաջնային շուկայի ստեղծման հիման վրա ՀԱՄ զեկույցը դիտարկում է ռազմավարական հետագծի չորս հնարավոր տարբերակ, որոնք տարբերվում են քաղաքականությունների կիզակետերի և գործող կառույցների հարաբերական կարևորությամբ:

Մեկնարկային ռազմավարություն 1. հիմնված տեղական խոշոր ընկերությունների վրա

Այս ռազմավարությունը դիտարկում է տեղական խոշոր ընկերություններին որպես ընկերությունների կամ հետազոտական ինստիտուտների և բուհերի նորարարությունների համար շուկա ձևավորող կառույցներ: Նորարարությունը միտված է տեղական տնտեսության կարիքների բավարարմանը՝ բարձրացնելով տնտեսության առաջատար ժյուղերի արտադրողականությունը և մրցունակությունը: Խոշոր տեղական ընկերությունները աստիճանաբար վերածվում են նորարարության շարժիչ ուժի, որոնց սկսում են հետևել ՓՄՁ-ները: Այս քաղաքականության կիզակետը մասնավոր հատվածի, կրթական հաստատությունների և հետազոտական ինստիտուտների համագործակցությունն է պետական ակտիվ աջակցությամբ, որ խթանում է փոխհարաբերությունները դրանց միջև: Նմանատիպ ռազմավարությունների օրինակները ներառում են Ճապոնիան և Կորեան:

Մեկնարկային ռազմավարություն 2. անդրազգային կորպորացիաներով ուղղորդվող կամ ՀուՄ կենտրոն

Այս ռազմավարությունը նախատեսում է անդրազգային կորպորացիաների (ԱԱԿ) և հետազոտական կազմակերպությունների ներգրավումը, որոնք կիրականացնեն հետազոտություններ և մշակումներ աշխատանքների արտապատվիրման կամ հետազոտական կենտրոնների ստեղծման միջոցով: ԱԱԿ-ները տեխնոլոգիական առաջընթացի առաջամարտիկներն են և առաջնային շուկաների ամենակատարյալ ձևավորողները: Դրանց ՀուՄ կառույցների հետ կապերի ստեղծումը կարող է նպաստել ժամանակակից գիտելիքների, տեխնոլոգիաների և հետազոտական թեմաների ներմուծմանը Հայաստան՝ թույլ տալով խուսափել «անիվի վերահայտնաբերումից»: Այս ռազմավարությունը ենթադրում է ԱԱԿ ներդրումների խիստ ընտրանքային և նպատակաուղղված ներգրավման կարողություն: Որդեգրելով նմանատիպ ռազմավարություն՝ որոշ նեղ մասնագիտական ուղղություններում Հայաստանը պետք է ձգտի վերածվել ՀուՄ առաջատար կենտրոնի: ԱԱԿ-ների նմանատիպ ներդրումներ ներգրավելու համար, երկրից կպահանջվի զարգացնել համաշխարհային մակարդակով բարձրակարգ հետազոտողների որոշակի խավ և համապատասխան ՀուՄ հզորություններ: ԱԱԿ-ների հետ փոխկապակցված ոլորտներում ներգրավված բարձր

¹ ՏՀԶԿ, Նորարարության ազգային համակարգեր, 1997թ., էջ13

որակավորմամբ մարդկային կապիտալի առկայությունն ի վերջո կհանգեցնի տեղական այլ ոլորտների զարգացմանը:

Սինգապուրն օգտագործել է այս ռազմավարությունը՝ ՀուՄ տարածաշրջանային կենտրոնի վերածվելու նպատակով: 1960-ականների կեսերից սկսած այն ներգրավում էր ԱԱԿ-ներ. սկզբնական շրջանում ռեսուրսահնտենսիվ ճյուղերում՝ օգտագործելով իր ցածր ծախսերի առավելությունները, իսկ այնուհետև՝ նաև բարձր արժեք ստեղծող ճյուղերում: 1990-ականներից Սինգապուրը նպատակադրեց ԱԱԿ-ների ՀուՄ հզորությունների ներգրավումը: Իռլանդիան նույնպես նմանատիպ ռազմավարությամբ էր առաջնորդվում՝ սկզբնական շրջանում հանդիսանալով այնպիսի տարածք, որտեղ ներդրումներ կատարելով ԱԱԿ-ները մուտք էին գործում դեպի եվրոպական շուկաներ, այնուհետև նպատակադրեց ներգրավել բարձր որակավորմամբ ՀուՄ աշխատատեղեր:

Մեկնարկային ռազմավարություն 3. պետության ուղղորդմամբ

Այս ռազմավարության հիմքում ընկած է նորարարական գործունեության խթանման գործում պետության առաջնային դերը: Նորարարական քլաստերների հասունացումից հետո, դրանք տարածվում են ողջ տնտեսության վրա: Ըստ այս ռազմավարության՝ պետությունը ակտիվորեն ներդրումներ է իրականացնում երկրի համար ռազմավարական կարևորություն ունեցող մի քանի ընտրված ոլորտներում (պաշտպանություն, տրանսպորտ, էներգիայի արտադրություն և բաշխում, առողջապահություն): Այս ոլորտները, այնուհետև, վերածվում են մասնավոր և հանրային նորարարության կենտրոնների: Ռազմավարության հաջողությունը կախված է պետության ունակությունից, այն է՝ ժամանակին ետ քաշվել և թույլ տալ շուկայական ուժերին կանխորոշելու հետագա զարգացման ուղին:

Իսրայելի աննախադեպ զարգացումը, որպես բարձր տեխնոլոգիաների «դարբնոց», պայմանավորված էր պետության ակտիվ միջամտությամբ և պաշտպանության ոլորտի զարգացմամբ:

Մեկնարկային ռազմավարություն 4. ընդհանրական կամ միջավայրով պայմանավորված

Չորրորդ ռազմավարությունը միտված է ձևավորելու նորարարության համար ազատ և բարենպաստ միջավայր, որում կարող են նորարարական նախաձեռնություններ ծնվել բազմազան սուբյեկտների կողմից, ինչպիսիք են բուհերը, հետազոտական ինստիտուտները, արդյունաբերական ընկերությունները, անհատ գյուտարարները և նորարարական ՓՄՁ-ները: Այն ընդգրկում է նորարարության առևտրայնացման ողջ արժեքային շղթան՝ գաղափարի ծագումից մինչև միջազգային մրցունակ ընկերությունների հիմնումը և պահանջում է նորարարության տարբեր փուլերում բազմաթիվ աջակցող գործոնների առկայություն, հետևապես հանդիսանում է նշված չորս ռազմավարություններից ամենահամապարփակը:

Բաղադրիչները ներառում են բարձրակարգ բուհերը, առևտրայնորեն իրացվելի նորարարություններ ստեղծող հետազոտական ինստիտուտները, բիզնես ինկուբատորները, տեխնոպարկերը, բիզնես ծառայություն մատուցողները, վենչուրային կապիտալի, նախնական փուլի աջակցման հիմնադրամները և մտավոր սեփականության իրավունքի հզորագույն պաշտպանությունը: Պետության հիմնական դերը միայն ենթակառուցվածքի ձևավորումն է, և այն ուղղակիորեն չի մասնակցում առաջնային շուկաների ստեղծմանը:

Այս ռազմավարության լավագույն օրինակը ԱՄՆ «Սիլիկոնային հովիտն» է: Նմանատիպ ռազմավարությունը հատուկ է նաև Մեծ Բրիտանիային:

Ռազմավարության ընտրությունը պահանջում է որոշակի չափանիշների կիրառում և յուրաքանչյուր տարբերակի գնահատում՝ ելնելով Հայաստանի ներկայիս հնարավորությունների համապատասխանությունից:

Ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված են ռազմավարական որոշում կայացնելու հիմնարար չափանիշների կարևորությունն ըստ տարբեր մեկնարկային ռազմավարությունների:

Ռազմ. այլընտրանք Չափանիշ	Տեղական կորպորատիվ ուղղվածությամբ	ԱԱԿ ուղղորդվող	Պետության կողմից ուղղորդվող	Միջավայրերով պայմանավորված
Ռեսուրսային պահանջներ	Բարձր	Ցածր	Միջին	Բարձր
Գիտելիքի տարածում	Բարձր	Ցածր	Ցածր	Բարձր
Մոտեցման ընդգրկունությունը	Բարձր	Ցածր	Ցածր	Բարձր
Պահանջվող ժամանակը մինչև արդյունքները	Երկար	Կարճ	Կարճ	Երկար
Էական բաղադրիչների բարելավման հեշտությունը	Դժվար	Հեշտ	Հեշտ	Դժվար
Նախապայմանների առկայությունը	Ցածր	Միջին	Միջին	Ցածր

Թեև Հայաստանի համար բնական կլիներ դիտարկել եզակի ռազմավարություն ողջ տնտեսության կտրվածքով, այնուամենայնիվ, ռազմավարությունները կարող են իրականացվել ճյուղային կտրվածքով:

Ռազմավարական այլընտրանք	Տնտեսության ոլորտ
Տեղական կորպորատիվ ուղղվածությամբ	Հանքարդյունահանում, Էներգետիկա
ԱԱԿ ուղղորդվող	ՏՏ, ծարտարագիտական ծառայություններ
Պետության կողմից ուղղորդվող	Պաշտպանության ոլորտ (լազեր, նոր նյութեր), առողջապահություն, էլեկտրաէներգիայի արտադրություն
Միջավայրով պայմանավորված	Բնական հավելումներ, սնունդ

Սակայն անկախ այն բանից, թե ինչ ռազմավարություն է ընտրվում, տվյալ վերլուծությունը ակնհայտ է դարձնում բացերը կրթության և ՀուՄ խթանների ոլորտում:

Առանց զարգացած կրթական համակարգի նույնիսկ տեղայնացվող (ադապտիվ) նորարարությունն է անհնարին: ԲԶԳ Նորարարության զեկույցը ցույց է տալիս նորարարական արտադրանքի և կրթության միջև առկա բարձր փոխկապվածությունը: Եթե Հայաստանը ձգտում է ստեղծել նորարարական քլաստեր, ապա այն պետք է առաջնայնորեն բարելավի կրթական համակարգը: ՀուՄ խթանները պետք է դառնան պետական քաղաքականության օրակարգային հարցերից մեկը: Խթանները, այնուամենայնիվ, պետք է ընդհանուր նորարարական համակարգի մասը կազմեն և ոչ թե լինեն առանձնացված տարրեր:

Միասնական ազգային նորարարական ռազմավարություն իրականացնելիս որոշում կայացնողները պետք է ընտրություն կատարեն հիմնվելով ոչ թե ենթադրությունների, այլ փաստերի և վերլուծությունների վրա:

Նրանք պետք է փորձարկեն նախաձեռնությունների կենսունակությունը և ապահովեն նախապայմանները, օրինակ՝ նախնական ներդրումներ կատարել՝ հասկանալու շուկայի պահանջները, ստեղծել ցանցեր ու համագործակցության մեխանիզմներ և զարգացնել շուկայի կողմից պահանջվող հմտությունները:

Պետությունը կարող է նախաձեռնել և աջակցել նորարարական մտահղացումների և ապրանքների շուկայական փորձարկման մեխանիզմների ստեղծումը: Այդպիսի մեխանիզմներից է «զաղափարների փորձարկման հիմնադրամը», որն արդյունավետ կերպով կիրառվել է այլ երկրներում: Ավելին, «Գաղափարների փորձարկման հիմնադրամի» մեխանիզմի կողմից «բնական» ընտ-

րության գործընթացը կարող է վերաժվել արդյունավետ մեխանիզմի՝ ընտրելու հմտությունների զարգացման ծրագրերից օգտվողներին:

Հաջորդող քայլերը

Նորարարության ազգային ռազմավարության ընտրության գործընթացի ձևավորում:

Նորարարության ազգային ռազմավարության աշխատանքային խմբի ստեղծումը, որը կազմված կլինի Կառավարության, մասնավոր հատվածի, գործարար միությունների և ուսումնական հաստատությունների ներկայացուցիչներից, ռազմավարության ընտրության և իրականացման լավագույն հարթակն է: Խմբի կազմը, թերևս, ենթակա կլինի Կառավարության կողմից հաստատման, սակայն կարող է բաց լինել թեկնածուների առաջարկման համար:

Ռազմավարության իրականացման համար համակարգող մեխանիզմի հիմնում:

Հայաստանին, ելնելով գիտական և քաղաքականության համատեքստից, առավել համապատասխան է կենտրոնացված և մեծ իշխանությամբ օժտված կառույցի ստեղծումը: Նորարարության ռազմավարությունը կանոնակարգող մարմինը պետք է կազմակերպի քաղաքականությունների իրագործումը բազմաթիվ պետական և մասնավոր շահագրգիռ անձանց շրջանում: Նորարարական քաղաքականության բարձրագույն մարմինը կարող է ստեղծվել ինչպես առանձնացված կառույցում, այնպես էլ պետական կառավարման համակարգի գործող կառուցվածքում: Մինչ որևէ որոշում կայացնելը անհրաժեշտ է իրականացնել շահագրգիռ կողմերի շահերի մանրամասն վերլուծություն, քանի որ քաղաքականության հենքը պետք է գտնվի բոլոր շահագրգիռ անձանց (Կառավարություն, գործարար և հետազոտական համայնքներ) օրակարգում:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ըստ Համաշխարհային մրցունակության զեկույցի՝ Հայաստանի տնտեսությունն անցում է կատարել զարգացման որակական նոր փուլ, որում բարեկեցության հետագա աճը պայմանավորված է լինելու երկրի տնտեսական արդյունավետության հասնելու և նորարական կարողությունների զարգացման և օգտագործման մակարդակից: Մրցունակ և նորարար տնտեսության կայացումը ՀՀ Կառավարության ծրագրի հիմնական գերակայության բաղկացուցիչներից է: Այսօր ինովացիոն համակարգի զարգացման կենսունակ ռազմավարության մշակումը համարվում է Կառավարության օրակարգային հարցերից մեկը: Այդ իսկ առումով երկրորդ Ազգային մրցունակության զեկույցը հավակնում է տեղեկատվական-վերլուծական հենք լինել և իր ներդրումն ունենալ ազգային ինովացիոն համակարգի զարգացման ռազմավարության շուրջ քննարկումների կայացման և ընտրության գործընթացում:

Համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամը ևս մեկ անգամ ընդգծեց Հայաստանի տնտեսության թույլ կողմերը՝ ռեսուրսահնտեսիվ արտահանում, արտադրության ճյուղային կառուցվածքի և վաճառքի շուկաների խիստ կենտրոնացում, արտադրողականության ցածր մակարդակ, արտաքին աղբյուրներից կախվածություն (հանքահումքային ռեսուրսների արտահանում, մասնավոր տրանսֆերտներ), որոնք դեռևս նախանշվել էին Հայաստանի ազգային մրցունակության առաջին զեկույցում: Հեկույցի հրատարակման պահին Հայաստանի տնտեսության անկումն ամենաբարձրներից էր ԱՊՀ երկրների մեջ, չնայած որ Հայաստանը վերջին տասնամյակում գրանցել է բարձր աճի տեմպ՝ դասվելով աշխարհի ամենադինամիկ զարգացող երկրների շարքին: Ակնհայտ է, որ այստեղ մենք գործ ունենք «տնտեսական աճ - մրցունակության անկում» պարադոքսի հետ, այսինքն՝ տնտեսական աճը չի զուգակցվել մրցունակության բարձրացման հիմնարար պայմանների ստեղծմանը:

Ի տարբերություն առաջին զեկույցի՝ սույն հրատարակությունը որոշակի թեմատիկ ուղղվածություն ունի: Տնտեսական քաղաքականության հիմնական դերակատարների հետ մի շարք քննարկումների և նախնական մտորումների արդյունքում հեղինակային խումբը որոշեց 2009 թվականի զեկույցի կիզակետում ունենալ Հայաստանի ինովացիոն համակարգի հիմնահարցերը: Այս ընտրությունը բխում էր նաև նախորդ զեկույցի տրամաբանությունից, որտեղ ինովացիոն քաղաքականությունը դիտվել էր ռազմավարական ճեղքման համար առաջարկվող լծակների համակարգի հիմնական բաղկացուցիչներից, այն է՝ հենակետերից մեկը:

Շարունակելով առաջին զեկույցում հիմք դրած ավանդույթը՝ սույն զեկույցում նույնպես իրականացվել է Հայաստանի տնտեսության մրցակցային դիրքի լայնաժամվալ և համապարփակ վերլուծություն՝ օգտագործելով հարուստ վիճակագրական նյութեր, միջազգային հեղինակավոր կառույցների վարկանիշային ցուցանիշներ և գնահատականներ:

Հայաստանի Ազգային մրցունակության զեկույցը «Տնտեսություն և արժեքներ» հետազոտական կենտրոնի հետազոտական խմբի ջանքերի արդյունքն է: Հեկույցի հեղինակները հավատացած են, որ այն կնպաստի Կառավարության ու գործարար շրջանակների միջև Հայաստանի տնտեսության զարգացման ռազմավարության շուրջ քննարկումների ծավալմանը: Այն կժառայի իբրև տեղեկությունների աղբյուր, կօգնի համեմատել և գնահատել Հայաստանի առաջընթացը, տնտեսության թույլ և ուժեղ կողմերը:

Հեկույցն օգտակար կարող է լինել նաև ուսանողների, դասախոսների և հետազոտողների համար, որտեղ նրանք կարող են գտնել հարուստ և արդիական տեղեկատվություն և վերլուծական նյութ Հայաստանի տնտեսության, մրցունակության և ինովացիոն համակարգերի վերաբերյալ: Այն կարող է հիմք ծառայել նոր հետազոտությունների գաղափարների առաջացման համար:

Վերջապես, հանդիսանալով անկախ և անաչառ վերլուծություն, այն կարող է օգտագործվել հասարակական կառույցների կողմից գործարարության շահերի պաշտպանության և գործարարությանն առնչվող խնդիրների լուծմանն ուղղված նախաձեռնություններում:

Հեկույցը բաղկացած է չորս գլուխներից: Առաջին երկու գլուխները ներկայացնում են Հայաստանի մրցունակության և մակրոտնտեսական կատարողականի գնահատականը և 2008 թվականին

տեղ գտած հիմնական փոփոխությունները: Այս երկու գլուխները առանձնահատուկ ուշադրության են արժանացնում տնտեսական ճգնաժամի ազդեցությունը Հայաստանի տնտեսական համակարգի վրա՝ բացահայտելով դրա յուրահատկությունը, որը բխում է երկրի տնտեսության կառուցվածքային առանձնահատկություններից:

Ձեկույցի հաջորդ երկու գլուխները նվիրված են Հայաստանում ինովացիոն համակարգի կատարողականի գնահատմանը՝ հիմնվելով ներկայիս ամենատարածված վերլուծական հենքի՝ ազգային ինովացիոն համակարգի հայեցակարգի վրա և զարգացման ռազմավարությունների հնարավոր տարբերակների դիտարկմանը:

Ուսումնասիրելով ինովացիայի վրա հիմնված տնտեսության կառուցման գործում առաջատար երկրների փորձը (ԱՄՆ, Իսրայել, Սինգապուր, Ֆինլանդիա) հատկապես ինովացիոն համակարգերի կայացման նախնական փուլում՝ նախանշվել են Հայաստանում ինովացիոն ազգային համակարգի ձևավորման չորս հնարավոր տարբերակ, որոնք դիտվում են որպես ելակետային ռազմավարության այլընտրանքներ: Ըստ յուրաքանչյուր այլընտրանքի էլ գնահատվել են ինովացիոն համակարգի հիմնական տարրերի կարևորությունը և առանձնացվել դրանց կիրառելությունն ըստ տնտեսության ճյուղերի: